

КӨҢҮЛ ЧОРДОНУНДА

Төлөм системаларынын түрлөрү - банк карттарын колдонуу аркылуу эсептөө жүргүзүү

Бүгүнкү күнү банк карттарынын белгилүүлүгү күн санап өсүүдө. Буга байланыштуу бул макалада банк карттары тууралуу көбүрөөк маалымат берип, банк картты деген эмне, аны кандай колдонсо болот, карттардын жана системалардын кандай түрлөрү бар жана аны колдонуунун артыкчылыктары эмне деген суроолорго жооп берүүгө аракет жасамакчыбыз. Жогорудагы суроолорубузга жооп алуу максатында КР Улуттук банкынын Төлөм системалар башкармалыгынын адиси Самара АРСТАНБЕКОВАга кайрылган элек. Ал төмөндөгү маалыматтары менен бөлүштү.

Банктык төлөм карттарды колдонуу менен эсептешүүлөр системасы чекене төлөм кызматынын бир түрү. Мында төлөм тапшырмасынын ордуна башка инструмент – банктык төлөм картты (мындан ары карт) колдонулат. Алгач карт деген эмне, ошого токтоло кетсек. Карт – бул төлөм инструменти, андыктан сизге терминалдар же башка жабдуулар аркылуу товарларды сатып алууга, кызмат көрсөтүүгө, улуттук жана чет өлкө валютасында нак акча каражаттарын алуу жана банк эсебин пайдалануу мүмкүнчүлүгүн берген каражат. Башкача айтканда, банк картынын жардамы менен азык-түлүк дүкөндөр түйүнүндө, кийим-кече, бут кийим, китеп жана кеңсе товарлар дүкөндөрүндө, май куючу жайларда сатып алынган товарлар үчүн акы төлөм жасай аласыз. Мындан тышкары бардык мейманканалар жана ресторандар акы алууну карт аркылуу дагы жүргүзөт. Дагы кошумча, сиздин товар же кандайдыр бир кызмат үчүн төлөмдү on-line режиминде интернет-дүкөндөрдө жасап, алдын ала отель же авиабилетке төлөм жасоо мүмкүнчүлүгүңүз бар, бул сиздин убактыңызды биртоп үнөмдөйт.

Карттардын негизги артыкчылыктары – алардын ишенимдүүлүгү, коопсуздугу. Сиз карт болгон үчүн ири суммадагы акчаны же тескерисинче абдан майда акчаларды жаныңызда алып жүрбөйсүз. Эгер сиз кокусунан картты жоготуп алсаңыз, анда андагы акча жоголбойт жана акчаныз банк эсебинизде болот. Ал үчүн айрым бир коопсуздук эрежелерин сактооңуз зарыл.

- Карттардын кандайдыр бир түрлөрү барбы?

- Учурда аймактык жайгашуусуна жараша картты үч негизги түргө бөлсөк болот: эл аралык, локалдык жана улуттук төлөм карт системалары.

Эл аралык карттарга Union Pay, MasterCard, Visa, American Express жана башка ушул сыяктуу системалар кирет. Аткары айтып тургандай эле жогорудагы карттардын жардамы менен кайсы гана өлкөдө же чет жерде жүрбөнүз, алар тейленген пункттарда товар/кызмат үчүн акы төлөп, нак акчаны чыгарып алууга же банктык эсепке кирүүгө мүмкүндүк аласыз. Эл аралык карттарды чет өлкөдө колдонуу алдында банкомат, терминал сиздин картты тейлей тургандыгына (анткени ар бир системанын эн белгиси (логотиби) ар бир жабдыкка жайгашкан) ынануу зарыл. Мындан тышкары чет өлкөдө чыгар алдында тейленип жаткан банкыңызга билдирүү жасап, коопсуздук чаралары боюнча кеңеш сурап алганыңыз оң. Анткени кээ бир мамлекеттерден келген соң жаны карттарды ачуу зарыл.

Локалдык карттарга бир же бир нече банктар чыгарган (эмиссия) жана бир гана өлкөнүн чегинде иштеген карттарды киргизсек болот. Азыркы убакта биздин өлкөдө мындай карттар жок.

Ал эми улуттук төлөм системасын ала турган болсок, анда Кыргыз Республикасынын аймагында 2006-жылдан тартып ЭЛКАРТ улуттук төлөм системасы иштеп келет.

- Кыргызстанда “Элкарт” улуттук төлөм системасы кандайча жаралган? Учурда бул система канчалык ийгиликтүү иштөөдө?

- Кыргыз Республикасы КМШ мамлекеттери арасында биринчилерден болуп өзүнүн улуттук төлөм системасы ЭЛКАРТты (мындан ары “Элкарт” улуттук системасы) түзгөн. Аты эле айтып тургандай “элдик карт” дегенди түшүндүрөт. Жогорудагы карт кирешеси анча чоң эмес калк үчүн жасалып, электрондук төлөм системасын өздөштүрүп, банктык эсепке кирүүгө салыштырмалуу мүмкүндүк бермекчи.

2014-жылы нак эмес төлөмдөрдүн үлүшүн арттыруу боюнча мамлекеттик программанын алкагында коммерциялык банктар тарабынан банк аралык процессинг борбору түзүлүп, чекене жана туруктуу төлөмдөр боюнча карттардагы маалыматтарды иштеп чыгуучу “Банк аралык процессинг борбору” Жабык Акционердик Коому түзүлгөн. Алар “Элкарт” улуттук системасынын оператору болуп калышты. “Элкарт” улуттук системасынын алгачкы карттары 2006-жылдын этегинде чыккан. Учурда “Элкарт” карттын чыгаруу (эмиссиясы), кызмат көрсөтүү (эквайринги) жана “Элкарт” улуттук системасынын кардарларына эсептик-кассалык кызмат көрсөтүү 18 коммерциялык банкта каралып, катталган 24 банктын 23 дал ушул системага туташылган. “Элкарт” улуттук системасынын кирешеси азы болгон калк үчүн жеткиликтүү болушу, аны социалдык долбоорлордо (пенсия төлөөдө, социалдык жөлөк пул, стипендия) колдонууга мүмкүнчүлүк берет.

“Элкарт” улуттук системасынын картты дээрлик бардык коммерциялык банктардын терминалдарында жана банкоматтарында кабыл алынат. Ошондой эле “Элкарт” улуттук системасынын өзгөчө белгиси башка эл аралык карталарга салыштырмалуу кызмат көрсөтүүдөгү жана картты чыгаруудагы комиссиянын төмөндүгү менен айырмаланат. Мисалы, “Элкарт” улуттук системасынын карттарын колдонуучу үчүн эсепти ачууну 2 банкты эсепке албасак, башка бардык банктар акысыз жүргүзүшөт. “Элкарт” улуттук системасынын картасын айрым банктар акысыз беришсе, кээ бири 70-230 сомго чейин алышат. Ошол эле учурда эсеп ачуу жана эл аралык картаны берүү үчүн 130 АКШ долларына чейин жетет.

Аймактык өзгөчөлүгүнөн сырткары, картты дебеттик, кредиттик жана алдын ала төлөнгөн карта деп бөлүп койсо болот. Эгер операция силердин банктык эсебинердеги каражаттан ашпаса, анда бул карта дебеттик болот. Эгер банк (эмитент) силерге насыя берип жатса (кредиттик линия), анда бул карта кредиттик (овердрафт, кредиттик) болот. Алдын ала төлөнгөн картага байланыштуу көптөгөн тескемелер бар, бирок анын мааниси болуп, кардардын каражатынан алдын ала төлөм колдонулгандыгы, тагыраак айтканда алдын ала төлөнгөн белгилүү сумма менен аныкталгандыгы эсептелет. Картанын бул түрү азырынча КР аймактарында өтө деле кенири тараган эмес.

- КР аймактарында картанын өнүгүү динамикасы кандай?

- Эгер 2005-жылдагы убакытты алсак, “Элкарт” улуттук системасын түзүү долбоору ишке аша баштаган. Ал кезекте республика боюнча карттын саны 17 миңден бир аз көбүрөөк болгон. Азыр бул цифра 40 эсе көбөйүп, 2014-жылдын башында 650 миң карт ашык чыгарылган. Картты колдонуу аркылуу айлык акы алуу долбооруна, айрым аймактарды албаганда 80% мамлекеттик кызматкерлер өтүшкөн. Операция жүргүзүүнүн көлөмү 1,7 млн. сомдон 51,9 млн. сомго өскөн. Банкомат жана терминалдарга токтолсок, эгер 2005-жылы республика боюнча 34 банкомат жана 333 терминал бар болгон болсо, азыр 818 банкоматта жана 3485 терминалда карт кабыл алынат (тагыраак айтканда, банкоматтын саны 24 эсе, терминалдар андан он эсе көбөйдү).

Сунушталган кызмат көргөзүүнүн спектри дагы абдан өзгөрдү. Мисалы, 2005-жылы карттын жардамы менен акчаны чыгарып алууга, айрым соода түйүндөрдө сатып алуу жүргүзүүгө мүмкүн болгон. Азыр банктар дагы кошумча кызмат көрсөтүүгө ашыгып жатат: акча каражаты түшкөндүгү тууралуу смс билдирүү, карттан башка картка акча которуу, овердрафт, интернет-банкинг, коммуналдык кызмат үчүн төлөмдөр жана башка тейлөөлөр кирет.

“Элкарт” улуттук системасынын картты дээрлик бардык коммерциялык банктардын терминалдарында жана банкоматтарында кабыл алынат. Ошондой эле “Элкарт” улуттук системасынын өзгөчө белгиси башка эл аралык карталарга салыштырмалуу кызмат көрсөтүүдөгү жана картты чыгаруудагы комиссиянын төмөндүгү менен айырмаланат.

- Буга чейин сиз картты колдонууда сан болуу керектиги туурасында айттыңыз эле, ушул туурасында кененирээк айтып бере албайсызбы?

- Карт менен иштөөдө төмөнкү негизги коопсуздук иш-чараларды эске алуу керек:

1. Банктык эсеп ачууда жана картты алуу алдындагы келишимге кол коюп жатып, банк тарабынан берилип жаткан шарттар, анын тариф саясаты, силердин укугуна жана жоопкерчилигинер тууралуу жакшылап таанышып чыгуу зарыл.

2. Өзүңөрдүн ПИН-код туурасында эч кимге айтпай купуя сактаныз, алтургай туугандар, банктын кызматкери, укук коргоо органдары жана кесиптештер дагы билүүгө тийиш эмес.

3. ПИН-кодду терип жатып (акча чыгарууда же соода-сатык, кызмат көргөзүүдө) кандай цифраларды терип жаткандыгыңызды эч ким карап жатпагандыгын байкоо керек, эгер андай болбосо, кол менен цифра терүүчү панелди жаап алуу зарыл.

4. Картанын номурун, ПИН-кодун, негизги сөздөрдү телефон аркылуу билдирбөө керек. Эгер банктын кызматкери катары телефон чалган болсо, анын аты-жөнүн, ээлеген кызматын, кайсы банкта иштээрин тактап алуу керек. Андан соң сиз картты алган банкка кайрылып, андагы кызматкерлер эмне үчүн маалымат алып жаткандыгын тактаңыз.

5. ПИН-кодду картага жазбаңыз же ПИН-код менен картты бир жерде сактабаңыз.

6. Эгер карт жоголуп же уурдалып кетсе, банкомат чыгарбай койсо же колдонууда кандайдыр бир кыйынчылыктар пайда болсо, анда дароо эле банкка кабарлаңыз (банктын сурап билүү телефондору карттын арткы бетинде жазылган).

7. Дайыма чекти таштабай алып жүргүлө, ал аркылуу банктан алынган көчүрмөсүндөгү операцияларды текшерүүгө жардамы тийет.

8. Банктагы көчүрмө операцияларын дайыма текшерип туруңуздар. Эгер сиз жасабаган операцияны байкап калсаңыз, анда сизди тейлеген банкка дароо арыз менен кайрылып, бул абалды иликтеп чыгышы талап кылыңыз.

9. Банкоматтан акча чыгарып алууда эч качан чоочун адамдарга жардам сурап кайрылбаңыз. Эгер буга чейин банкомат менен колдонбосонуз, анда картты алып жатканда банк кызматкерлерине кеңеш сурап кайрылыңыз. Бирок бул учурда дагы ПИН-кодду киргизүүдө банк кызматкери кайсы сандарды терип жатканыңызды карап жаткан жокпу байкаңыз, кайсы цифраларды терип жатканыңызды көрсөтпөй кол менен далдаалап коюңуз.

10. Дүкөндөрдө, ресторандарда, мейманканаларда ж.б. товар/кызматка төлөөдө өзүңүз катышыңыз, эч качан мекеменин кызматкерлерине картты бербениз. Операция жүргүзүлүп бүткөн соң чекти кунт коюп караңыз, андагы жазылган сумманын тууралыгын текшерип, кол койгон соң чекти ыргытып жибербей, кол тамганыз жазылган чекти сактаңыз.

11. Интернет аркылуу товар/кызматтарга акы төлөөдө текшерилген расмий сайттарды колдонуңуз. Интернет аркылуу товар/кызмат көрсөтүүдө сизге CVV/CVC коддорун көрсөтүңүз деп кайрылышы мүмкүн. CVV2 же CVC2 — бул коопсуздук коду, карттын арткы бетиндеги кол койгон тилкенин жанындагы 3 цифра эсептелинет. Эгер сиздин карттын арткы бетинде кол койгон тилкенин жанында ушундай цифра жок болсо, анда сиз интернет аркылуу товар/кызмат менен колдоно албайсыз.

КР мыйзамдарына ылайык банктын же соода-сервистик мекемелердин кызматкерлери сиздин ким экендигиңизди тастыктаган документти талап кылып калышы мүмкүн.

Акырында айта кетчү жагдай, рынок бир жерде токтоп калган жок, банктык төлөм карттарынан тышкары жаңы инновациялык технологиялар пайда болууда. Ал аркылуу банк эсептерин башкарып, үйдөн чыкпай эле төлөмдөрдү жасоого болот. Андыктан коркпостон банкка келип жаңы технологияларды колдонуп, заманга жараша жашаңыздар.

Асел АСАНОВА